

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

Донченко Ольга Сергіївна

УДК 378.011.3-051:373.2]:005.963.1:[159.9:[615.85:7]

**РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ
ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ АРТ-
ТЕРАПІЇ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі психології Бердянського державного педагогічного університету, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент
Старинська Олена Віталіївна,
докторант кафедри психокорекційної педагогіки
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Біла Ірина Миколаївна,
вчений секретар Відділення психології, вікової фізіології
та дефектології НАПН України;

кандидат психологічних наук, доцент
Дятленко Наталія Михайлівна,
доцент кафедри методики та психології дошкільної і
початкової освіти Інституту післядипломної педагогічної
освіти Київського університету імені Бориса Грінченка.

Захист відбудеться 26 червня 2018 р. о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.10 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Із дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано 26 травня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. В. Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. На сучасному етапі реформування українського суспільства підвищення якості освіти та її вихід на міжнародний рівень стає одним із першочергових завдань. Це зумовлює зростання вимог до майбутніх педагогічних кадрів. Усезростаючого значення набуває проблема формування креативних освітян, які зможуть гнучко адаптуватись й творчо трансформувати педагогічну діяльність відповідно до нових стандартів, ефективно та інноваційно розв'язувати професійні завдання. У цьому контексті особливе значення має розвиток професійної креативності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти (ЗДО), адже саме дошкільний вік є визначальним для успішної соціалізації особистості, її фізичного, інтелектуального, духовного, культурного розвитку.

Актуальність поставленої проблеми підтверджується кількістю та багатоплановістю наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних авторів. Психологічні особливості професійно-особистісного розвитку майбутніх фахівців вивчались І. Булах, Л. Долинською, Н. Дятленко, І. Зязюном, В. Кузьменко, Т. Лисянською, О. Помиткіним, В. Чернобровкіним, Н. Шевченко та ін., що дозволило визначити період здобуття вищої освіти сприятливим для розвитку професійної креативності майбутніх вихователів ЗДО. Психологічна сутність і структура креативності різнобічно розглядається в працях Т. Баришевої, Д. Богоявленської, Н. Вишнякової, О. Вознюка, Дж. Гілфорда, М. Гнатка, В. Дружиніна, Ю. Жигалова, О. Морозова, С. Тейлора, П. Торренса та ін. Науковцями досліджувались особливості креативності фахівців різних професій: педагогів (В. Боксогорн, Н. Малій, Л. Петришин, В. Фадеев), психологів (О. Лобода, Н. Макаренко, Н. Пов'якель, Т. Розова, Н. Скулиш), економістів (Л. Мацепура), менеджерів (Н. Добровольська, О. Харцій), юристів (О. Баняс), інженерів (Н. Рубан), військових (Н. Черноусенко), спортсменів (Е. Басенко). Психолого-педагогічні умови розвитку креативності в процесі професійної підготовки в педагогічному закладі вищої освіти розглядалися Т. Баришевою, Ю. Варлаковою, І. Гриненком, О. Дунаєвою, В. Луніною, Л. Пузеп та ін. Проблема професійно-особистісного розвитку вихователів ЗДО досліджувалась у таких аспектах: розвиток ціннісно-сислової сфери (С. Зонтова), пізнавальної самостійності (В. Бенера), спостережливості (Н. Цибуляк).

Проте в науковій літературі відсутні фундаментальні доробки щодо розвитку професійної креативності вихователів ЗДО, тоді як вивчення означеної проблеми сприятиме розробці науково обґрунтованих, ефективних програм формування досліджуваної здатності в процесі фахової підготовки.

Актуальність зазначеної проблеми, її недостатнє теоретичне та практичне вивчення зумовили вибір теми дисертаційної роботи: **«Розвиток професійної креативності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти засобами арт-терапії»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження проведено відповідно до плану наукових робіт кафедри прикладної психології та логопедії Бердянського державного педагогічного університету (протокол № 2 від 27.09.2011 р.). Тему дисертації затверджено вченою радою Бердянського державного педагогічного університету (протокол № 4 від 27.11.2014 р.) та

узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 9 від 23.12.2014 р.).

Мета дослідження полягає в теоретичному та емпіричному дослідженні психологічних особливостей розвитку професійної креативності майбутніх вихователів ЗДО, обґрунтуванні, розробці та апробації програми її розвитку.

В основу нашого дослідження покладено *припущення*: у звичайних умовах фахової підготовки професійна креативність майбутніх вихователів ЗДО розвивається недостатньо, а оптимізація досліджуваної здатності можлива завдяки здійсненню цілеспрямованого впливу на її структурні компоненти шляхом активного соціально-психологічного навчання.

Реалізація мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

1. Визначити теоретичні підходи до вивчення проблеми розвитку професійної креативності майбутніх вихователів ЗДО.

2. Виявити психологічні особливості розвитку складових професійної креативності майбутніх вихователів ЗДО.

3. Дослідити динаміку становлення професійної креативності майбутніх вихователів ЗДО в процесі фахової підготовки.

4. Теоретично обґрунтувати, розробити та апробувати програму розвитку професійної креативності майбутніх вихователів ЗДО засобами арт-терапії.

Об'єкт дослідження: професійна креативність майбутніх вихователів ЗДО.

Предмет дослідження: розвиток професійної креативності майбутніх вихователів ЗДО засобами арт-терапії.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали концептуальні положення психології творчості та креативності (І. Біла, Н. Вишнякова, Дж. Гілфорд, В. Моляко, О. Морозов, В. Рибалка, С. Рубінштейн, В. Роменець, П. Торренс та ін.); інтегративний підхід до вивчення креативності (Т. Баришева, Д. Богоявленська, В. Дружинін, Л. Єрмолаєва-Томіна, Я. Пономарьов та ін.); суб'єктно-діяльнісний підхід (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, А. Брушлінський та ін.); дослідження механізмів розвитку креативності (Г. Альтшуллер, Т. Бьюзен, І. Воронюк, І. Калошина, А. Осборн, Л. Пузеп та ін.); дослідження застосування арт-терапії в освітньому процесі (Т. Зінкевич-Євстігнеєва, І. Зязюн, Л. Лебедева, Л. Подкоритова, К. Роджерс, Н. Сергєєва та ін.).

Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс **методів дослідження**: *теоретичні*: аналіз, класифікація, систематизація, порівняння й узагальнення теоретичних та емпіричних даних з проблеми дослідження; *емпіричні*: аналіз документів, опитування, тестування, метод проблемних педагогічних ситуацій; констатувальний та формувальний експерименти, *методи статистично-математичної обробки даних*: описової статистики, стандартизації показників (z-перетворення оцінок), t-критерій Ст'юдента. Розрахунки були проведені за допомогою пакету статистичних програм SPSS Statistics 17.0 і Microsoft Office Excel 2010.

На різних етапах дослідження було використано такі діагностичні *методики*: для визначення сформованості прагнення студентів до творчої самореалізації – опитувальник «Діагностика самоактуалізації особистості» (авт. А. Лазукін, в адапт. Н. Каліна), для діагностики сформованості емоційної креативної спрямованості –

тест «Емоційна спрямованість» (авт. Б. Додонов), для вивчення рівня обізнаності студентів щодо психологічної сутності професійної креативності вихователів ЗДО, методів творчого розв'язання професійних завдань – анкета «Креативність у професійній діяльності вихователя ЗДО», для виявлення розуміння вербальних і невербальних ознак поведінки суб'єктів педагогічної ситуації – тест «Соціальний інтелект» (субтести «Групи експресії», «Вербальна експресія (авт. Дж. Гілфорд та М. Саллівен)), для дослідження показників оригінальності, гнучкості та швидкості мислення – тест «Креативність» (авт. П. Торренс, в адапт. О. Тунік), для діагностики продуктивності творчої уяви – тест «Дослідження творчої уяви» (авт. Т. Пашукова), для визначення сформованості системи послідовних дій творчого розв'язання професійних завдань і різноманіття та доцільності застосовуваних для цього операцій – метод проблемних педагогічних ситуацій; для діагностики здатності виявляти вольові зусилля на шляху подолання бар'єрів творчої професійної діяльності – опитувальник «Вольові якості особистості» (авт. М. Чумаков), для дослідження схильності до самоаналізу творчої діяльності – опитувальник «Визначення індивідуальної міри рефлексивності» (авт. А. Карпов, В. Пономарьова).

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося впродовж 2014 – 2017 років на базі Бердянського державного педагогічного університету, Глухівського національного педагогічного університету, Маріупольського державного університету. Учасниками констатувального експерименту були 308 студентів II-го, III-го і IV-го років навчання напряму підготовки «Дошкільна освіта» та 13 викладачів.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження:

– *уперше* запропоновано поняття «професійна креативність вихователів ЗДО», визначено його сутність як здатність до актуалізації творчих пізнавальних процесів, рефлексії, саморегуляції творчої діяльності, реалізації розумових дій та операцій у творчому розв'язанні педагогічних завдань і потребу у творчій самореалізації й емоційному задоволенні від творчої діяльності; обґрунтовано структурні компоненти професійної креативності вихователів ЗДО (мотиваційний, когнітивний, операційний, регулятивний), критерії (творча мотивація професійної діяльності, творче розв'язання професійних завдань, творча операціоналізація професійних завдань, регуляція творчої професійної діяльності), показники, рівні (високий, достатній, середній, низький), досліджено динаміку розвитку структурних компонентів професійної креативності протягом навчання в закладі вищої освіти, виявлено недостатній рівень їх сформованості; обґрунтовано, розроблено та апробовано систему розвитку професійної креативності майбутніх вихователів ЗДО засобами арт-терапії під час фахової підготовки;

– *поглиблено та уточнено* зміст поняття «креативність», співвідношення понять «креативність», «творчість», «творчі здібності»; розвивальні можливості застосування засобів арт-терапії в освітньому процесі вищої школи;

– *набуло подальшого розвитку* розв'язання проблеми розвитку професійної креативності спеціалістів в процесі фахової освіти.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що структуровані й апробовані психодіагностичні методики вивчення особливостей розвитку

структурних компонентів професійної креативності майбутніх вихователів ЗДО, розроблена й апробована програма розвитку досліджуваної здатності, а також надані методичні рекомендації можуть бути використані викладачами закладів вищої освіти в процесі розвитку професійної креативності студентів для доповнення змісту навчальних дисциплін («Педагогічна творчість», «Основи педагогічної майстерності», «Психологія дитяча», «Вікова психологія», «Педагогічна психологія», «Дитяча практична психологія», «Ознайомлення дошкільників з суспільним довкіллям», «Теорія та методика формування елементарних математичних уявлень у дітей дошкільного віку» та ін.), для самостійної роботи студентів над професійним та особистісним саморозвитком, підвищення рівня професіоналізму вихователів ЗДО.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні положення й результати дослідження доповідалися та отримали схвалення на 7 Міжнародних і 4 всеукраїнських науково-практичних конференціях; звітних науково-практичних конференціях викладачів та аспірантів Бердянського державного педагогічного університету (2014 – 2017 рр.); засіданнях кафедри прикладної психології та логопедії та кафедри психології Бердянського державного педагогічного університету (2014 – 2017 рр.).

Результати дослідження *впроваджено* в освітній процес Бердянського державного педагогічного університету (довідка № 57-08/279 від 02.03.2018), Глухівського національного педагогічного університету (довідка № 296 від 29.01.2018), Маріупольського державного університету (довідка № 01.24/131 від 16.02.2018).

Публікації. Основні теоретичні положення й результати дослідження відображено в 22 одноосібних публікаціях, з яких: 5 статей у вітчизняних фахових виданнях, 3 статті в збірниках, включених до міжнародних наукометричних баз, 4 – в інших наукових журналах і збірниках, 10 – у матеріалах конференцій.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (308 найменування, із них 48 іноземною мовою), 6 додатків. Загальний обсяг роботи 261 сторінка (з них 185 основного тексту). У тексті міститься 12 таблиць і 14 рисунків на 25 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, сформульовано мету, припущення, завдання, об'єкт і предмет дослідження, визначено теоретико-методологічну та методичну базу дослідження, наукову новизну та практичне значення роботи. Наведено інформацію про апробацію й впровадження отриманих результатів та публікації за темою дисертації. Подано дані про структуру та обсяг роботи.

У **першому розділі** «*Теоретичні засади дослідження розвитку професійної креативності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти*» визначено теоретичні підходи до розуміння поняття «креативність» у психології; розкрито сутність та визначено структуру професійної креативності майбутніх вихователів ЗДО, теоретично обґрунтована доцільність застосування арт-терапії як засобу розвитку професійної креативності.

Ключовим у визначенні теоретичних засад дослідження є визначення сутнісної відмінності поняття «креативність» від споріднених категорій «творчість» і «творчі здібності». На підставі аналізу досліджень Т. Баришевої, Н. Вишнякової, О. Вознюка, М. Гнатка, В. Дружиніна, Ю. Жигалова, О. Морозова з'ясовано, що креативність позначає здатність, потенціал особистості, що забезпечує можливість творчої діяльності, а творчість, у свою чергу, відображає діяльність, що призводить до створення нового, тобто реалізовану креативність. Категорію «творчі здібності» можна визначити як високий рівень розвитку креативності, що значно вирізняє людину за цією ознакою серед інших і характеризується створенням суспільно цінних творчих продуктів.

У психолого-педагогічній літературі представлені провідні підходи до розуміння сутності поняття «креативність»: *когнітивний (пізнавальний)*, у межах якого вивчення креативності відбувається в тісному зв'язку з дослідженням інтелекту та пізнавальних процесів (Дж. Гілфорд, У. Гордон, Б. Дорвал, В. Дружинін, С. Ісаксен, М. Каган, Н. Лейтес, Ж. Піаже, С. Тейлор, П. Торренс, Д. Треффінджер, О. Тунік та ін.) та *особистісний*, де креативність розглядається як ціннісно-особистісне утворення (А. Агафонов, Г. Батіщев, Д. Богоявленська, Р. Мей, О. Мелік-Пашаєв, А. Менегетті, Г. Олпорт, К. Роджерс, Н. Рождерс, В. Франкл, Е. Фромм, О. Яковлева та ін.). Сучасні дослідники (Т. Баришева, І. Біла, Н. Вишнякова, Л. Єрмолаєва-Томіна, С. Каплан, О. Кульчицька, Т. Любарт, С. Мессік, О. Разумнікова, Д. Сиск, Р. Стернберг, А. Танненбаум, О. Шемеліна та ін.) визнають креативність інтегрованим феноменом, що складається із взаємопов'язаних когнітивно-інтелектуальних та особистісно-індивідуальних компонентів.

Аналіз досліджень дозволив визначити, що на розвиток креативності впливають мотиваційні (Т. Баришева, Д. Богоявленська, В. Дружинін, В. Моляко, Я. Пономарьов та ін.), емоційні (Л. Виготський, Л. Єрмолаєва-Томіна, Т. Любарт та ін.), когнітивні (Л. Виготський, О. Лук, Д. Колесов, Є. Соколов, П. Торренс та ін.), вольові (І. Львова, В. Моляко, Л. Пузеп та ін.) та рефлексивні (О. Алфєєва, Т. Баришева та ін.) чинники. Виявлено, що креативність властива кожному, хоча люди наділені цією здатністю не в рівній мірі (Н. Вишнякова, В. Дружинін та ін.). Маючи психофізіологічні передумови, вона розвивається переважно під впливом соціальних умов (Т. Баришева, Н. Вишнякова, О. Куцевол, О. Солдатова та ін.). Організація оптимальних умов створює значні можливості для розвитку креативності (І. Біла, Н. Пов'якель, О. Подгузова, О. Яковлева та ін.).

Креативність набуває специфічної структури залежно від особливостей певного виду творчої діяльності (Л. Горбанева, Л. Єрмолаєва-Томіна, Є. Іл'їн та ін.). Це зумовлює необхідність виділення вченими поняття «професійна креативність», яке означає невід'ємну складову професійної діяльності, що трактується як здатність трансформувати засвоєний досвід навчально-професійної діяльності, у ході якого майбутній фахівець здатний відтворити й творчо реформувати продукт праці, стаючи активним суб'єктом (А. Фурман, С. Шандрук).

На основі визначення специфічних особливостей творчої професійної діяльності вихователів ЗДО, а також результатів теоретичного аналізу феномену креативності, запропоновано поняття «професійна креативність вихователів ЗДО», під яким розуміємо *здатність до актуалізації творчих пізнавальних процесів, рефлексії, саморегуляції творчої діяльності, реалізації розумових дій та операцій у*

творчому розв'язанні педагогічних завдань і потребу у творчій самореалізації й емоційному задоволенні від творчої діяльності.

Грунтуючись на результатах аналізу та узагальнення наукових позицій учених (О. Антонової, О. Дунаєвої, В. Загвязинського, Т. Каракатсаніс, Т. Остафійчук, С. Сисоєвої, М. Поташника, Л. Петришин, В. Хомич та ін.) щодо структури креативності, а також враховуючи етапи творчої професійної діяльності вихователів ЗДО визначено компоненти та конструкти досліджуваного утворення: *мотиваційний* (потреба у творчій самореалізації, емоційна креативна спрямованість), *когнітивний* (обізнаність щодо сутності професійної креативності майбутніх вихователів, шляхів її розвитку, знання способів творчого розв'язання професійних завдань; рівень навчальних досягнень; розуміння вербальних і невербальних ознак поведінки суб'єктів педагогічної ситуації; оригінальність, гнучкість, швидкість мислення; продуктивність творчої уяви), *операційний* (сформованість системи послідовних дій творчого розв'язання професійних завдань; різноманіття та доцільність застосовуваних операцій творчого розв'язання професійних завдань), *регулятивний* (вольові якості; схильність до самоаналізу творчої діяльності, виявлення чинників та наслідків власних дій).

Аналіз досліджень, присвячених проблемі розвитку креативності, дозволяє визначити два можливі шляхи її розв'язання. Перший напрямок пов'язаний із управлінням творчістю завдяки її алгоритмізації, розробкою «технічних прийомів», використання яких призводить до відкриття нового. Зокрема, найбільшої поширеності набуло застосування евристичних методів (Г. Альтшуллер, Ед. де Боно, Т. Бьюзен, Дж. Гордон, М. Мікалко, А. Осборн, Ф. Цвіккі та ін.). Другий напрямок пов'язаний із створенням сприятливого для розвитку креативності освітнього середовища, яке включає в себе: встановлення оптимальних взаємин викладача та студента, що передбачає позицію «рівності», організацію співтворчості та діалогічності суб'єктів освітнього процесу (А. Глинський, М. Каган, Н. Посталюк, М. Поташник та ін.); постановку перед майбутніми фахівцями педагогічних цілей, досягнення яких потребує максимального вияву творчості (О. Акімова, Т. Каракатсаніс, О. Матюшкін, В. Моторіна та ін.); емоційну насиченість освітнього процесу (А. Грецов, І. Лернер, О. Тихомиров та ін.).

Реалізація зазначених умов у процесі фахової підготовки забезпечується здебільшого шляхом введенням додаткових навчальних дисциплін, безпосередньо спрямованих на розкриття творчого потенціалу студентів (С. Красікова, Н. Макаренко, В. Фадєєв та ін.) та застосуванням психотренінгових програм (А. Воронін, Н. Кучинова, М. Лазарєв, О. Лобода та ін.). Розвиток креативності в рамках названих форм здійснюється через використання різноманітних методів та засобів: евристичних методів, ділових ігор, групових дискусій, психогімнастичних вправ, засобів ІКТ та ін.

Застосування арт-терапії як засобу розвитку творчого потенціалу студентів мистецьких закладів вищої освіти (У. Дутчак), майбутніх психологів (Н. Пов'якель), молодших школярів (С. Беловолова, Т. Кисельова) дає можливість передбачити ефективність її застосування з метою розвитку професійної креативності майбутніх вихователів ЗДО.

На основі наукових доробок Л. Виготського, М. Кисельової, Т. Колошиної, І. Зязюна, Л. Лебедевої, О. Отич, Н. Пов'якель, Л. Подкоритової, Н. Сергєєвої та ін.

з'ясовано, що арт-терапія є динамічною системою взаємодії між студентом, продуктом його арт-терапевтичної діяльності й викладачем, що має на меті реалізацію навчальної, виховної та розвивальної функцій освіти. Припущення щодо можливості її застосування з метою розвитку професійної креативності обумовлюється здатністю: 1) алгоритмізувати творчу професійну діяльність завдяки опредметненню, розпредметненню та символічному реконструюванню сутності професійного завдання; 2) слугувати створенню сприятливого для розвитку креативності освітнього середовища завдяки опосередкуванню взаємодії викладача та студентів продуктом арт-терапевтичної діяльності; 3) здійснювати комплексний вплив на професійну креативність майбутніх фахівців як інтегроване, багатокomпонентне утворення завдяки поліфункціональності арт-терапії: її спроможності виступати засобом пізнання дійсності, впливу на емоційно-почуттєву сферу, професійного креативного самопізнання та саморозвитку.

Окреслені теоретичні положення стали основою емпіричного вивчення особливостей розвитку професійної креативності майбутніх вихователів ЗДО.

У **другому розділі** *«Емпіричне вивчення особливостей розвитку професійної креативності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти»* викладено загальну стратегію емпіричного дослідження, обґрунтовано добір діагностичного інструментарію та вибірки досліджуваних, здійснено якісний і кількісний аналіз результатів вивчення особливостей розвитку складових професійної креативності майбутніх вихователів ЗДО, проаналізовано специфіку становлення в них професійної креативності в процесі фахової підготовки.

Емпіричне вивчення здійснено в руслі суб'єктно-діяльнісного підходу (К. Абульханова-Славська, В. Брушлинський, С. Рубінштейн та ін.). Експеримент проводився в три етапи. Завдання першого етапу полягало у вивченні особливостей розвитку структурних компонентів професійної креативності майбутніх вихователів ЗДО. Дослідженню рівнів розвитку професійної креативності студентів присвячувався другий етап. На третьому етапі вивчалась динаміка становлення структурних компонентів та рівнів розвитку професійної креативності у процесі фахової підготовки.

За результатами вивчення **мотиваційного компонента** професійної креативності встановлено, що високий рівень його розвитку має 6,12 % студентів, достатній – 44,9 %, середній – 42,86 %, низький – 6,12 %. Отримані результати дозволяють констатувати, що для переважної кількості досліджуваних характерним є помірне прагнення до розкриття власного творчого потенціалу: вони усвідомлюють творчість як цінність, але не вважають за необхідне реалізовувати її у професійній діяльності. Майбутні фахівці відзначили, що задоволення від процесу та результату творчості не є для них одним із найбільш бажаних і приємних емоційних переживань. Названі особливості дають змогу передбачити, що без додаткових спонукань творча професійна діяльність буде мати вибірковий, ситуативний та несистемний характер.

Результати дослідження **когнітивного компонента** професійної креативності показали, що високий рівень його розвитку властивий 8,78 % студентів, достатній – 36,22 %, середній – 51,67 %, низький – 3,33 %. Це свідчить про те, що значна кількість респондентів мають рівень розуміння вербальних і невербальних ознак поведінки суб'єктів педагогічної ситуації, розвитку оригінальності, гнучкості,

швидкості мислення, продуктивності творчої уяви, навчальних досягнень, який може забезпечити здатність до творчої професійної діяльності. Діагностований характер уявлень досліджуваних про психологічну сутність творчості та професійної креативності вихователя ЗДО дозволяє зазначити певний потенціал творчого розв'язання професійних завдань разом із можливістю виникнення значних ускладнень.

За результатами діагностики **операційного компонента** встановлено, що високий рівень його розвитку характерний для 6,12 % майбутніх фахівців, достатній – 12,24 %, середній – 36,85 %, низький – 44,79%. Отримані результати дозволяють констатувати, що переважна більшість студентів не здатна до цілісного, послідовного, усвідомленого виконання творчої професійної діяльності. Творче розв'язання професійних завдань характеризується здебільшого хаотичністю, поверховістю та обмеженістю репертуару застосовуваних операцій.

Результати дослідження **регулятивного компонента** професійної креативності дозволили виявити, що високий рівень його розвитку характерний для 4,08 % майбутніх фахівців, достатній – 24,49 %, середній – 67,35 %, низький – 4,08 %. Це свідчить про те, що більшість студентів не здатні до ґрунтовного аналізу власної творчої професійної діяльності, що призводить до імпульсивного, незваженого прийняття рішень. Вони не схильні проявляти ініціативність, самостійність, рішучість, відповідальність та інші вольові якості в процесі творчого пошуку.

Порівняльний аналіз показників структурних компонентів професійної креативності студентів дає можливість констатувати, що найвищі показники отримано за результатами дослідження когнітивного компонента, а найнижчі – операційного компонента. Наведені емпіричні дані засвідчують, що досліджувані здатні на достатньому рівні активізувати пізнавальні психічні процеси та набуті в процесі фахової освіти знання, які є основою професійної креативності. Але відсутність сформованого прагнення до творчої професійної діяльності, нездатність до її свідомої регуляції призводить до недостатнього оволодіння ними діями та операціями, що необхідні для виділення та формулювання професійних завдань, пошуку їх нестандартних розв'язань, аналізу та оцінки цього процесу.

Узагальнення результатів теоретичного аналізу наукових праць Т. Баришевої, Д. Богоявленської, Л. Виготського, Дж. Гілфорда, В. Дружиніна, Т. Любарта, А. Маслоу, В. Моляки, О. Лука, Я. Пономарьова, П. Торренса, М. Холодної та ін., а також емпіричного дослідження сприяло обґрунтуванню **критеріїв** (*творча мотивація професійної діяльності, творче розв'язання професійних завдань, творча операціоналізація професійних завдань, регуляція творчої професійної діяльності*) та визначенню **показників і рівнів** (високий, достатній, середній, низький) розвитку професійної креативності майбутніх вихователів ЗДО.

Показники **високого рівня** розвитку професійної креативності. Майбутні фахівці мають яскраво виражене прагнення творчо самореалізуватися в обраній професії. Процес та результат творчої діяльності викликає в них сильні позитивні емоції, зокрема інтерес та захоплення. Демонструють глибокі, ґрунтовні наукові уявлення про сутність професійної творчості та креативності, високі результати навчальної діяльності. Вони спостережливі, чутливі до вербальних і невербальних ознак поведінки суб'єктів педагогічної ситуації, правильно їх інтерпретують. Творче мислення характеризується високим рівнем розвитку оригінальності,

гнучкості, швидкості; творча уява – продуктивністю, багатством та яскравістю образів. У студентів сформована система розумових дій творчого розв'язання професійних завдань, для виконання яких вони здатні доцільно використовувати багато способів. Високо розвинені вольові якості та рефлексивні вміння, що дозволяє аналізувати, контролювати та регулювати творчу професійну діяльність.

Показники *достатнього рівня*. Студенти проявляють прагнення творчо самореалізуватись в обраній професії, творча діяльність викликає в них емоційне задоволення. Вони мають певні наукові уявлення про сутність професійної творчості та креативності вихователів ЗДО, демонструють доволі високі навчальні досягнення. Майбутні фахівці здебільшого уважні до вербальних і невербальних ознак поведінки суб'єктів педагогічної ситуації, правильно їх інтерпретують. Розвиток творчого мислення відповідає віковій нормі, творча уява характеризується продуктивністю. У них здебільшого сформовані розумові дії творчого розв'язання професійних завдань, притаманне певне різноманіття способів їх виконання. Студенти спроможні виявляти вольові зусилля в процесі творчої професійної діяльності, аналізувати її, визначати причини власних успіхів та помилок.

Показники *середнього рівня*. Майбутні вихователі ЗДО помірно прагнуть до розкриття власного творчого потенціалу, що потребує додаткових спонукань до прояву професійної креативності, демонструють байдуже ставлення до творчого процесу. Мають несистематизовані, неповні, але частково науково обґрунтовані уявлення щодо психологічної сутності професійної творчості та креативності, певні прогалини в професійних знаннях. Для студентів притаманна певна неухважність до суб'єктів педагогічної ситуації, частково помилкова інтерпретація вербальних і невербальних ознак їх поведінки. Творче мислення характеризується нерівномірністю розвитку окремих компонентів: гнучкості, швидкості, оригінальності, творча уява збіднена. Характерні суттєві порушення цілісної системи розумових дій під час розв'язання професійних завдань та одноманітність способів їх виконання, нерівномірний рівень розвитку окремих вольових якостей, а також посередня здатність до аналізу власної творчої діяльності.

Показники *низького рівня*. Студенти не проявляють прагнення до творчої самореалізації в професійній діяльності. Творчий процес викликає в них негативні емоційні переживання, зокрема роздратування й страх. Демонструють обмежене, неадекватне уявлення про сутність та значення творчої діяльності, креативності, низький рівень академічної успішності. Вони неухважні до вербальних і невербальних ознак поведінки учасників освітнього процесу, здебільшого поверхово та помилково їх інтерпретують, мають такі особливості мислення як: ригідність, стереотипність, повільність. Розв'язують професійні завдання стереотипно, одноманітно, непослідовно, поверхово. Мають труднощі у докладанні вольових зусиль до творчого розв'язання професійних завдань та нездатні до аналізу власної творчої діяльності.

Високий рівень розвитку професійної креативності продемонстрували 6,12 % студентів. Достатній рівень констатовано в 32,6 % майбутніх вихователів ЗДО. Середній рівень розвитку професійної креативності виявлено в 51,02 % майбутніх фахівців. Низький рівень розвитку професійної креативності характерний для 10,26 % досліджуваних.

Наведені результати емпіричного дослідження доводять, що виявлені особливості розвитку складових професійної креативності студентів є недостатніми

для виконання творчої професійної діяльності та не відповідають сучасним вимогам до майбутнього фахівця.

Для розуміння змін, яких набуває професійна креативність майбутніх вихователів ЗДО впродовж навчання у закладі вищої освіти, прослідковано динаміку розвитку її структурних компонентів (табл. 1), встановлено її особливості.

Таблиця 1

Середні значення кількісних показників складових професійної креативності майбутніх вихователів ЗДО II-IV-го курсів

Курс	Мотиваційний компонент	Когнітивний компонент	Операційний компонент	Регулятивний компонент
	середні значення			
II-й курс	2,28	2,13	1,47	2,16
III-й курс	2,52	2,31	2,10	2,39
IV-й курс	2,36	2,58	2,27	2,58

Розвиток окремих компонентів професійної креативності студентів має нерівномірний та асинхронний характер. Порівняння інтенсивності розвитку окремих компонентів професійної креативності студентів дозволяє ранжувати їх наступним чином: операційний компонент ($t = -7,27$), когнітивний компонент ($t = -7,14$), регулятивний компонент ($t = -4,9$), мотиваційний компонент ($t = -1,33$).

Результати вивчення специфіки становлення професійної креативності майбутніх вихователів засвідчили якісні зміни показників компонентів досліджуваного утворення. Зокрема, за **мотиваційним компонентом** визначено, що середній показник розвитку становить пік на III-му курсі: зростає на межі II-III-го курсів та знижується на межі III-IV-го. Основною причиною зниження рівня вмотивованості до творчої професійної діяльності є усвідомлення складності її здійснення в реальних умовах. Це пов'язане з набуттям досвіду під час проходження виробничих практик. Також виявлений факт спричинений переосмисленням професійного самовизначення, що складає сутність кризи студентського віку. У зв'язку із цим виявлено, що в цілому в досліджуваних упродовж здобуття фахової освіти зберігається помірний рівень вмотивованості до творчого розв'язання професійних завдань.

За **когнітивним компонентом** встановлено: у результаті фахової підготовки студенти стали чіткіше усвідомлювати важливість застосування творчого підходу до виконання професійних обов'язків. Творчий процес старшокурсників набуває усвідомленого характеру за рахунок підвищення обізнаності щодо сутності професійної креативності та творчої професійної діяльності. Вони набули здатності до генерування невеликої кількості нестандартних розв'язань професійних завдань за рахунок активізації творчого мислення та уяви, стали більш спостережливими стосовно суб'єктів педагогічних ситуацій.

За **операційним компонентом** констатовано, що в майбутніх фахівців старших курсів з'являється незначна творча пошукова активність. Вони починають дотримуватись певної послідовності дій під час творчого розв'язання професійних завдань, застосовуючи для цього здебільшого елементарні, одноманітні способи.

За регулятивним компонентом визначено, що студенти четвертого курсу стали докладати певні зусилля для творчого розв'язання професійних завдань, набули здатність долати незначні перешкоди на шляху до отримання позитивного результату порівняно із досліджуваними другого й третього курсів. Здатність до самоаналізу, самооцінки та самоконтролю творчої професійної діяльності залишається майже незмінною впродовж всього часу навчання у вищому закладі освіти.

Узагальнення кількісних та якісних показників дозволяє визначити, що протягом процесу здобуття фахової освіти рівень розвитку професійної креативності майбутніх вихователів ЗДО набуває статистично значущих кількісних позитивних змін. Разом із тим, студенти IV-го курсу мають здебільшого середній рівень розвитку професійної креативності ($\bar{x} = 2,45$).

На основі узагальнення результатів емпіричного дослідження сформульовано висновок, згідно з яким процес фахової підготовки закладає основу професійної креативності, що демонструє зростання всіх досліджуваних показників. Водночас, на момент випуску більшість студентів напряму підготовки «Дошкільна освіта» мають рівень розвитку професійної креативності не достатній для ефективного виконання майбутньої творчої професійної діяльності, що зумовлює необхідність впровадження цілеспрямованої програми розвитку досліджуваного утворення в процес фахової підготовки майбутніх вихователів ЗДО.

У третьому розділі *«Психологічний супровід розвитку професійної креативності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти засобами арт-терапії»* викладено загальну мету, стратегію й завдання формувального експерименту, представлено авторську модель та програму розвитку професійної креативності засобами арт-терапії, подано результати оцінки її ефективності.

Підґрунтям для побудови психологічної моделі розвитку професійної креативності майбутніх вихователів ЗДО став суб'єктно-діяльнісний підхід до становлення особистості фахівця (К. Абульханова-Славська, В. Брушлинський, Є. Климов, С. Рубінштейн, В. Шадріков та ін.), у рамках якого студент визнається суб'єктом творчої професійної діяльності, здатний цілеспрямовано виконувати її з власної ініціативи, здійснювати самоконтроль та саморегуляцію, нести відповідальність за якість результатів і прагнути до креативного саморозвитку. Також в основу розробки моделі покладено положення про сензитивність періоду пізнього юнацтва для розвитку професійної креативності (В. Дружинін, О. Куцевол та ін.), твердження про те, що її можливо розвинути лише шляхом включення особистості у творчу діяльність (А. Воронін, С. Устименко та ін.).

Провідним засобом розвитку професійної креативності майбутніх вихователів ЗДО визначено арт-терапію. Це ґрунтується на її здатності опосередковувати взаємодію студентів та викладача продуктом арт-терапевтичної діяльності, що сприяє оптимізації умов психолого-педагогічного впливу (І. Зязюн, М. Кисельова, Л. Лебедева, О. Отич, Л. Подкоритова, Н. Сергєєва та ін.), розвитку емоційно-почуттєвої сфери студентів (Л. Виготський, І. Зязюн, Л. Подкоритова та ін.), активізації діяльності творчих пізнавальних процесів (Л. Виготський, Т. Колошина, І. Чернуха та ін.), професійному самопізнанню та саморозвитку майбутніх фахівців (Л. Лебедева, Н. Рождественська, А. Толшин та ін.).

Грунтуючись на представлених теоретичних засадах, нами були визначені ключові орієнтири програми розвитку професійної креативності майбутніх вихователів ЗДО: 1) усвідомлення студентами сутності та значущості творчої професійної діяльності, формування відповідального ставлення до неї; 2) стимулювання та розвиток пошуково-перетворювальної активності, творчої ініціативності; 3) активізація педагогічної спостережливості, творчого мислення, уяви; 4) оволодіння стратегіями, методами та прийомами творчої професійної діяльності; 5) формування установки на пізнання себе як креативної особистості, прагнення до креативного професійного саморозвитку. На основі представлених теоретичних положень розроблено модель розвитку професійної креативності студентів засобами арт-терапії (рис. 1).

У відповідності до моделі розроблено та апробовано програму розвитку професійної креативності майбутніх вихователів ЗДО. Апробація програми здійснювалась упродовж п'ятого навчального семестру, оскільки: 1) студенти III-го курсу набули певних фахових знань, умінь та навичок, що дозволяють здійснювати творчий підхід до розв'язання професійних завдань; 2) цей етап виявився кризовим у розвитку професійної креативності, що зумовлює необхідність його психологічного супроводу; 3) цілеспрямований розвиток досліджуваної здатності в майбутніх фахівців III-го курсу дозволить продовжувати роботу над розкриттям їх творчого потенціалу в подальшому освітньому процесі. Експериментальна група (ЕГ) складалась із 26 студентів, контрольна (КГ) – із 26 студентів напряму підготовки «Дошкільна освіта».

Програма розвитку професійної креативності майбутніх вихователів ЗДО є змістовно та організаційно цілісним комплексом заходів. *Арт-терапевтичний спецкурс-практикум «Професійна креативність вихователя ЗДО»* вводився в навчальний план студентів як дисципліна за вільним вибором та включав 12 аудиторних годин (6 годин лекцій та 6 годин практичних занять). Лекції мали на меті формування у студентів уявлень про значення, сутність, умови розвитку професійної креативності. Вони проводились в інтерактивній формі та включали арт-терапевтичні завдання (наприклад, для визначення ролі креативності в педагогічній діяльності була організована дискусія за картиною Н. Роквела «День народження вчительки»). Центральним змістовим компонентом практичних занять було творче розв'язання професійних завдань засобами ізотерапії, фототерапії, казкотерапії за запропонованим алгоритмом (наприклад, завдання знайти нестандартні способи встановлення ефективної співпраці між ЗДО та родиною за допомогою ізотерапії). Заняття зі студентами проводились раз на тиждень.

Арт-терапевтичний «Альбом професійної креативізації майбутнього вихователя ЗДО» містив завдання для самостійного опрацювання та представляв собою додаток до спецкурсу-практикуму, синхронізуючись з ним за змістом. Завдання передбачали вивчення студентами певних теоретичних питань, рефлексивний аналіз рівня власної креативності, створення перспективи її розвитку, розв'язання професійних завдань засобами арт-терапії (наприклад, складання фрагментів занять за допомогою казкотерапії та ін.). Майбутні фахівці виконували запропоновані завдання індивідуально в позанавчальний час протягом семестру.

Завдання, включені до програми виробничої практики, було об'єднано у три

ПРОФЕСІЙНА КРЕАТИВНІСТЬ ВИХОВАТЕЛІВ ЗДО

МОТИВАЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ
потреба у творчій самореалізації, в емоційному задоволенні від творчої діяльності

ОПЕРАЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ
сформованість системи розумових дій та операцій творчого розв'язання педагогічних завдань

КОГНІТИВНИЙ КОМПОНЕНТ
підсилення діяльності уваги до додаткових елементів творчої діяльності, творчого мислення, уяви

РЕГУЛЯТИВНИЙ КОМПОНЕНТ
сформованість творчої рефлексії, вольової саморегуляції творчої діяльності

Прагнення до професійного креативного саморозвитку

Професійне пізнання майбутнім вихователем ЗДО себе як креативної особистості

Інтерпретація майбутнім вихователем ЗДО для самого себе змісту арт-терапевтичного продукту

Арт-терапія як засіб креативного самопізнання та саморозвитку

СИМВОЛІЧНЕ РЕКОНСТРУЮВАННЯ

втілення проблеми у символічній (вербалізованій) формі, знаходження шляхів її розв'язання через її реінтеграцію та переструктурування

РОЗПРЕДМЕТНЕННЯ

пошук нових, своєрідних характеристик суб'єктів, об'єктів, явищ оточуючого світу

ОПРЕДМЕТНЕННЯ

відтворення у символічній (образній) формі сутності педагогічного завдання

Арт-терапія як засіб пізнання дійсності

залучення уваги до педагогічного завдання, виникнення інтересу, розширення діапазону емоцій

відчуття впевненості, спроможності розв'язати творче завдання

підсилення діяльності уяви, задоволення від творчого успіху

ПРИВЛАСНЕННЯ СОЦІАЛЬНО-НОРМАТИВНИХ ОСОБИСТІСНИХ СМИСЛІВ
ВІДСТОРОНЕННЯ ПРОЕКЦІЯ

ФАСЦИНАЦІЯ
ЕМОЦІЙНА
ДЕЦЕНТРАЦІЯ

КАТАРСИС

Арт-терапія як засіб впливу на емоційно-почуттєву сферу

ФУНКЦІОНАЛЬНІ НАПРЯМКИ АРТ-ТЕРАПІЇ

ПРОДУКТ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

- пізнання та врахування викладачем особистісних властивостей майбутніх вихователів ЗДО;
- соціальна активність учасників освітнього процесу;
- рефлексивна позиція майбутніх вихователів ЗДО та викладача;
- психологічна позиція «рівності» між студентами та викладачем;
- діалогічність у спілкуванні;
- співтворчість у взаємодіях;

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ

Майбутні вихователі ЗДО

Викладач

Рис. 1. Модель розвитку професійної креативності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти засобами арт-терапії

блоки. Перший блок представляв собою творче розв'язання професійних завдань за допомогою арт-терапії (наприклад, ізотерапевтична вправа «Простір мого зростання»). Другий блок передбачав самоаналіз професійної творчої діяльності під час підготовки та проведення навчального заняття. Третій блок полягав у створенні студентами кейсу проблемних професійних завдань та розробку арт-терапевтичного інструментарію їх розв'язання.

Наприкінці формульованого експерименту було проведено дослідження розвитку складових професійної креативності. Порівняльний аналіз даних засвідчив значну позитивну динаміку розвитку досліджуваної здатності в ЕГ порівняно з КГ (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка розвитку складових професійної креативності майбутніх вихователів ЗДО до та після формульованого експерименту

Компоненти професійної креативності	КГ (n=26)				ЕГ (n=26)			
	Середнє значення		t	t _{кр} при p≤0,05	Середнє значення		t	t _{кр} при p≤0,05
	до ФЕ	після ФЕ			до ФЕ	після ФЕ		
Мотиваційний	2,42	2,5	0,9	2	2,38	3,17	6,1	2
Когнітивний	2,63	2,66	0,2	2	2,6	3,18	4,5	2
Операційний	2,35	2,5	0,6	2	2,46	3,19	4,6	2
Регулятивний	2,6	2,69	0,6	2	2,54	3,02	4	2

Примітка: (t - значення критерію Ст'юдента; t_{кр} – рівень довірчої ймовірності)

Впровадження програми розвитку зумовило якісні зміни компонентів професійної креативності майбутніх вихователів ЗДО.

Зокрема, за **мотиваційним компонентом**: студенти стали прагнути до творчої самореалізації в майбутній професійній діяльності, переживати почуття захоплення, радості, задоволення собою від творчого розв'язання професійних завдань. Це проявлялось в ініціюванні пошуку складних, цікавих професійних завдань навіть за умови відсутності зовнішнього спонукання або настанови на неї.

За **когнітивним компонентом**: студенти набули ґрунтовних наукових уявлень про сутність професійної творчості та креативності вихователів ЗДО, стали чіткіше розуміти її значення у виконанні педагогічної діяльності. Розвинули здатність продукувати значну кількість різноманітних, нестандартних ідей стосовно розв'язання професійних завдань, легко створювати образи нових об'єктів, ситуацій або пропонувати незвичну модифікацію тих, що вже існують. Стали більш чутливими та уважними до вербальних і невербальних ознак поведінки суб'єктів педагогічної ситуації, що зумовлює здійснення індивідуального, нешаблонного підходу до розв'язання професійних завдань.

За **операційним компонентом**: процес творчого розв'язання майбутніми вихователями ЗДО професійних завдань став усвідомленим, цілеспрямованим, керованим, послідовним. Студенти набули вміння виокремлювати на основі

проблемної ситуації професійні завдання, формулювати їх у вигляді запитань, чітко визначати педагогічну мету, яку необхідно досягти, аналізувати відомі умови. Сформулювали здатність застосовувати для пошуку творчих ідей різноманітні способи, здебільшого використання арт-терапевтичних засобів, а також евристичних методів, які визначались доцільно до описаних умов завдання.

За регулятивним компонентом: студенти набули відповідального ставлення до процесу та результату творчої професійної діяльності, стали проявляти впевненість, наполегливість, цілеспрямованість, самостійність під час розв'язання професійних завдань. Розвинули здатність здійснювати детальний аналіз власної творчої професійної діяльності, об'єктивно визначати можливі причини успіхів та невдач, корегувати власну діяльність з огляду на її результативність.

Загалом, в результаті проведення повторної діагностики рівня розвитку професійної креативності встановлено, що для 15,38 % студентів притаманний високий рівень розвитку досліджуваної здатності, достатній констатовано у 69,24 % досліджуваних, середній – у 15,38 %.

Вважаємо, що названі особливості забезпечують відповідність сучасним вимогам суспільства до майбутніх вихователів ЗДО та зумовлюють їх здатність до творчої професійної діяльності. Отримані результати свідчать, що представлена програма розвитку професійної креативності дозволяє комплексно та різнобічно розвинути складові досліджуваної здатності.

За результатами впровадження розвивальної програми були сформульовані методичні рекомендації для викладачів педагогічних закладів вищої освіти, що включали опис конкретних шляхів створення сприятливих психолого-педагогічних умов розвитку професійної креативності, а також ефективних методів та засобів розкриття творчого потенціалу студентів. Узагальнення теоретичних і практичних результатів проведеного дисертаційного дослідження дозволило зробити загальні висновки.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано практичне розв'язання наукової проблеми розвитку професійної креативності майбутніх вихователів ЗДО в процесі фахової підготовки. Це виявляється в з'ясуванні сутності основних понять дослідження, окресленні теоретичних засад означеної проблеми, визначенні психологічних особливостей розвитку професійної креативності майбутніх вихователів ЗДО, обґрунтуванні доцільності застосування арт-терапії як засобу розвитку творчого потенціалу студентів, створенні моделі розвитку досліджуваної здатності, розробці та апробації програми розвитку професійної креативності.

1. Необхідність розвитку професійної креативності майбутніх вихователів ЗДО зумовлена підвищенням вимог до сучасних освітян, зокрема, їх здатності високоефективно та інноваційно розв'язувати професійні завдання. Креативність є інтегрованим, складноорганізованим утворенням, що визначається комплексом психічних чинників (мотиваційних, емоційних, когнітивних, вольових, рефлексивних) та зумовлює здатність особистості до творчої діяльності. Розвиток креативності має певні психофізіологічні передумови, проте вона детермінована

переважно соціальними чинниками. Залежно від виду професійної творчої діяльності креативність набуває специфічних ознак. Професійна креативність вихователя ЗДО є суб'єктивним компонентом творчої педагогічної діяльності та визначається як здатність до актуалізації творчих пізнавальних процесів, рефлексії, саморегуляції творчої діяльності, реалізації розумових дій та операцій у творчому розв'язанні педагогічних завдань і потребу у творчій самореалізації й емоційному задоволенні від творчої діяльності. Структура професійної креативності майбутніх вихователів ЗДО містить мотиваційний, когнітивний, операційний, регулятивний компоненти.

2. Арт-терапія є сучасним інноваційним засобом, що дозволяє ефективно розв'язувати низку освітніх завдань. Виступаючи динамічною системою взаємодії між студентом, продуктом його арт-терапевтичної діяльності і викладачем, вона цілісно реалізує навчальну, виховну та розвивальну функції освіти.

Застосування арт-терапії з метою розвитку професійної креативності майбутніх вихователів ЗДО обумовлюється її здатністю алгоритмізувати творчу професійну діяльність та створювати психолого-педагогічні умови розвитку досліджуваного утворення. Комплексний вплив на професійну креативність як інтегрований, багатоконпонентний феномен можливий завдяки поліфункціональності арт-терапії. Вона дозволяє одночасно впливати на емоційно-почуттєву сферу студентів, активізувати їх творчі пізнавальні процеси, сприяти професійному креативному самопізнанню та саморозвитку майбутніх фахівців.

3. Емпірично досліджено психологічні особливості розвитку та динаміку становлення протягом фахової підготовки складових професійної креативності майбутніх вихователів ЗДО. За результатами вивчення мотиваційного компонента встановлено, що середній показник його розвитку помітно зростає на межі II-III-го та знижується на межі III-IV-го курсів, що пов'язано із набуттям реалістичних уявлень про педагогічну діяльність у процесі проходження виробничих практик та переосмислення студентами професійного самовизначення. Для більшості досліджуваних характерним є помірне прагнення до розкриття власного творчого потенціалу та відсутність вираженого задоволення від творчої професійної діяльності. Дослідження когнітивного компонента показало, що значна кількість респондентів мають рівень розвитку творчих пізнавальних процесів, який може забезпечити творче розв'язання професійних завдань. Впродовж фахової підготовки поступово підвищується рівень педагогічної спостережливості, зростає здатність до генерування нестандартних розв'язань професійних завдань за рахунок активізації творчого мислення та уяви. Разом із тим, уявлення студентів про значення, сутність професійної креативності й творчої професійної діяльності залишаються здебільшого поверховими й несистематизованими, що дозволяє спрогнозувати виникнення певних ускладнень під час виконання ними творчої професійної діяльності. За результатами діагностики операційного компонента встановлено, що в майбутніх фахівців у процесі здобуття вищої освіти з'являється незначна творча пошукова активність, творче розв'язання професійних завдань набуває усвідомленого характеру. Разом із тим, переважна більшість студентів не здатна цілеспрямовано, поетапно та творчо розв'язувати професійні завдання. Дослідження регулятивного компонента засвідчило, що студенти не здатні до

грунтовного, об'єктивного самоаналізу та самоконтролю творчої професійної діяльності, що призводить до імпульсивного, незваженого прийняття педагогічних рішень. Хоча студенти набувають здатність долати незначні перешкоди на шляху до отримання творчого результату, рівень спроможності до саморегуляції творчої професійної діяльності майже не змінюється в процесі здобуття вищої освіти.

На основі критеріїв розвитку професійної креативності майбутніх вихователів ЗДО (творча мотивація професійної діяльності, творче розв'язання професійних завдань, творча операціоналізація професійних завдань, регуляція творчої професійної діяльності) визначено такі його рівні: високий, достатній, середній та низький. Для більшості майбутніх фахівців під час навчання в закладі вищої освіти характерним є середній рівень розвитку досліджуваної здатності. У студентів-випускників напряму підготовки «Дошкільна освіта» він залишається недостатнім. Це зумовлює необхідність обґрунтування, розробки та впровадження програми розвитку професійної креативності.

4. Методологічним підґрунтям теоретичної моделі розвитку професійної креативності майбутніх вихователів ЗДО стали: положення суб'єктно-діяльнісного підходу щодо визнання студентів свідомими, ініціативними, активними, самостійними та відповідальними суб'єктами творчої професійної діяльності, здатними до творчого самопізнання та саморозвитку; розуміння пізнього юнацтва як сенситивного вікового періоду для розвитку професійної креативності; твердження про необхідність включення особистості у творчу діяльність для розвитку її креативності. Провідним засобом розвитку професійної креативності майбутніх вихователів ЗДО визначено арт-терапію.

Ефективною щодо розвитку професійної креативності майбутніх вихователів ЗДО є програма, що включає комплекс заходів: арт-терапевтичний спецкурс-практикум «Професійна креативність вихователя ЗДО», арт-терапевтичний «Альбом професійної креативізації майбутнього вихователя ЗДО», внесення до програми виробничої практики арт-терапевтичних завдань. Центральним змістовим компонентом програми розвитку професійної креативності є творче розв'язання професійних завдань засобами арт-терапії, що дозволяє комплексно та всебічно розвивати професійну креативність як інтегроване, багатокomпонентне психологічне утворення.

Реалізація програми забезпечує значуще зростання рівня розвитку всіх компонентів досліджуваної здатності, підвищення високого та достатнього рівня розвитку професійної креативності, набуття усвідомленого прагнення до творчої самореалізації та самовдосконалення в контексті професійної діяльності, здатності помічати проблемні педагогічні ситуації, знаходити нестандартні, доцільні та ефективні способи їх розв'язання, аналізувати та здійснювати саморегуляцію творчої професійної діяльності. Ефективність авторської розвивальної програми зумовлює доцільність її впровадження в процес фахової підготовки студентів напряму підготовки «Дошкільна освіта».

Отримані дані не вичерпують усіх аспектів досліджуваної проблеми. Перспективу подальшої науково-дослідницької роботи вбачаємо в поглибленому вивченні особливостей прояву креативності вихователів ЗДО у процесі їх професійної діяльності, визначенні впливу творчої професійної діяльності

вихователів на розвиток креативності дітей дошкільного віку.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у вітчизняних фахових виданнях, затверджених МОН України:

1. Донченко О. С. Креативність як умова успішної професійної діяльності вихователя дошкільного навчального закладу / О. С. Донченко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – № 1 (46). – С. 129–135.

2. Донченко О. С. Поняття креативності в психологічних дослідженнях / О. С. Донченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». – Херсон, 2015. – Вип. 2. – Том 2. – С. 121–126.

3. Донченко О. С. Психологічні складові професійної креативності вихователя дошкільного навчального закладу / О. С. Донченко // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Державного вищого навчального закладу «Запорізький національний університет» та Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / За ред. С. Д. Максименка, Н. Ф. Шевченко, М. Г. Ткалич. – Запоріжжя : ЗНУ, 2017. – № 1 (11) – С. 23–29.

4. Донченко О. С. Арт-терапія як засіб розвитку професійної креативності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти у процесі фахової підготовки / О. С. Донченко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія» / Ред. кол. : І. Д. Пасічник, Р. В. Каламаж, Л. В. Засєкіна та ін. – Острог : Вид. Національного університету «Острозька академія», 2017. – Вип. 5. – С. 29–39.

5. Донченко О. С. Арт-терапія як засіб розвитку емоційної креативної спрямованості майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти / О. С. Донченко // Вісник Одеського національного університету. Серія «Психологія». – Одеса, 2017. – Вип. 3 (45). – Том 22. – С. 22-30.

Статті у зарубіжних фахових періодичних виданнях та збірниках, включених до міжнародних наукометричних баз:

6. Донченко О. С. Психологічні особливості прояву професійної креативності майбутнього вихователя ДНЗ / О. С. Донченко // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / За наук. ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2017. – Вип. 37. – С. 76–86.

7. Донченко О. С. Модель розвитку професійної креативності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти засобами арт-терапії в освітньому процесі педагогічного вузу / О. С. Донченко // Молодий вчений : наук. журнал – Херсон : Гельветика, 2017. – Т. 48. – №. 8. – С. 161–165.

8. Донченко О. С. Концептуальні засади розробки комплексної програми розвитку професійної креативності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти / О. С. Донченко // Психологія і особистість : наук. журн. / Інститут

психології імені Г. С. Костюка НАПН України, Полтавський національний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка. – Київ-Полтава : [б. в.], 2017. – № 2 (12). – С. 250–260.

14 робіт опубліковані в інших наукових виданнях та матеріалах наукових конференцій.

АНОТАЦІЇ

Донченко О. С. Развитие профессиональной креативности будущих воспитателей учреждений дошкольного образования средствами арт-терапии. – Рукопись.

Диссертация на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

У дисертації здійснено аналіз теоретичних підходів до вивчення проблеми креативності, професійної креативності; розкрито сутність поняття «професійна креативність вихователів закладів дошкільної освіти», визначено структурні компоненти (мотиваційний, когнітивний, операційний, регулятивний), критерії (творча мотивація професійної діяльності, творче розв’язання професійних завдань, творча операціоналізація професійних завдань, регуляція творчої професійної діяльності), показники та рівні (високий, достатній, середній, низький) розвитку досліджуваної здатності.

Емпірично досліджено особливості розвитку професійної креативності в майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти та динаміку впродовж процесу фахової підготовки, виявлено недостатній рівень її розвитку у студентів.

Теоретично доведено доцільність застосування арт-терапії як засобу розвитку професійної креативності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Обґрунтовано модель та розроблено й апробовано програму розвитку професійної креативності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Доведено її ефективність та доцільність впровадження в процес професійної підготовки вихователів закладів дошкільної освіти у вищому закладі освіти.

Ключові слова: креативність, професійна креативність вихователів закладів дошкільної освіти, компоненти професійної креативності, арт-терапія, програма розвитку.

Донченко О. С. Развитие профессиональной креативности будущих воспитателей учреждений дошкольного образования средствами арт-терапии. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология.

В диссертации осуществлен анализ теоретических подходов к изучению проблемы креативности, профессиональной креативности; раскрыта сущность понятия «профессиональная креативность воспитателей учреждений дошкольного образования», определены структурные компоненты (мотивационный, когнитивный, операционный, регулятивный), критерии (творческая мотивация профессиональной деятельности, творческое решение профессиональных заданий, творческая операционализация профессиональных заданий, регуляция творческой профессиональной деятельности), показатели и уровни (высокий, достаточный,

средний, низкий) развития исследуемого явления.

Эмпирически исследованы особенности развития профессиональной креативности будущих воспитателей, ее динамика в процессе профессиональной подготовки, выявлен недостаточный уровень ее развития у студентов.

Теоретически доказана целесообразность применения арт-терапии как средства развития профессиональной креативности будущих воспитателей учреждений дошкольного образования. Обоснована модель, разработана и апробирована программа развития профессиональной креативности будущих воспитателей учреждений дошкольного образования. Доказана ее эффективность и целесообразность внедрения в процесс профессиональной подготовки воспитателей учреждений дошкольного образования в вузе.

Ключевые слова: креативность, профессиональная креативность воспитателей учреждений дошкольного образования, компоненты профессиональной креативности, арт-терапия, программа развития.

Donchenko O.S. Development of professional creativity of future educators in pre-school educational institutions through art therapy. Manuscript.

The dissertation on competition of the degree of candidate of psychological sciences, specialty 19.00.07 – pedagogical and age psychology.

This dissertation presents a theoretical and methodological analysis of theoretical approaches to the creativity problem study. Psycho-physiological, cognitive, personal and multifactorial approaches are defined.

The essence of the concepts «professional creativity», «professional creativity of teachers of pre-school educational institutions» is revealed. Structural components (motivational, cognitive, operational, regulatory), criteria (creative motivation of professional activity, creative solution of professional tasks, creative operationalization of professional assignments, regulation of creative professional activity) and indicators of the studied quality are identified and justified. The levels of its development are characterized (high, sufficient, medium, low).

The features of the manifestation of the professional creativity of future educators of pre-school educational institutions are investigated empirically, its dynamics during the process of professional training. The domination of the average level of development of professional creativity among students-future educators is revealed.

The expediency of using of the art therapy as a means of developing of the professional creativity of future educators of pre-school educational institutions is proved theoretically. This is based on the multifunctionality of art therapy, its ability to act as a means of cognition of reality, a means of influencing the emotional-sensory sphere, a means of self-knowledge and self-development.

The model of development of professional creativity of the future educators of preschool educational institutions is grounded. The model clearly shows the interrelationship of the elements: the goal, the tasks, the psychological and pedagogical foundations for the development of professional creativity, the stages (information-cognitive, developing-forming, reflexive-evaluating), means of influence, activities

(art-therapeutic special course «Professional creativity of the pre-school educator institutions», art-therapeutic «Album of professional creativization of the future educator of pre-school educational institutions», inclusion in the practice program of the art therapy tasks aimed to develop professional creativity), the expected result. An art-therapeutic program of the professional creativity improvement of future educators of pre-school educational institutions has been developed and tested. In the course of the formative experiment, its effectiveness and expediency of introducing pre-school educational institutions into the process of vocational training in the university have been proved.

Keywords: creativity, professional creativity of pre-school educators, components of professional creativity, art therapy, development program.

Підписано до друку 21.05.2018 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Times.

Наклад 100 пр. Зам. № 108

Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.